

ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ПЕРЕПISУ НАСЕЛЕННЯ

О. О. Коломієць, к. е. н., завідувач відділу соціальної стратегії
центру економічних та соціальних досліджень Національного інституту
стратегічних досліджень

У відповідності до принципів і рекомендацій ООН у 2020 р. в Україні, так само як і в інших країнах, мав би відбутися перепис населення. Проте необхідність його проведення неодноразово ставилася під сумнів з позицій: існування низьковартісних альтернативних способів збору демографічної інформації (на базі об'єднання державних реєстрів або за допомогою аналізу даних мобільних операторів), дефіцит вільних фінансових ресурсів, які необхідні для проведення традиційного перепису, епідемічна ситуація, що ставить під загрозу здоров'я переписників та членів домогосподарств при проведенні «надомної» частини перепису.

Проведення перепису є особливо важливим через **значну застарілість даних попередніх переписів** (останній і єдиний в історії незалежної України проводився у 2001 р.). Крім того, **добігає кінця рекомендований ООН період проведення національного перепису**, що є частиною всесвітнього переписного циклу¹. Існує брак даних для наукового обґрунтування соціальної політики, який має бути усунено.

Пандемія COVID-19 внесла деякі корективи в організацію проведення переписів у багатьох країнах світу – кілька країн оголосили про зміщення термінів, навчання учасників відбувається здебільшого on-line, напроцьовуються заходи додаткового захисту переписників і учасників. Утім, Фонд народонаселення ООН наполегливо рекомендує урядам країн і національним органам статистики не припиняти підготовку до національних переписів і не розглядати альтернативні варіанти обліку населення². У контексті цього варто нагадати, що перепис надає

¹ Так, за даними Фонду народонаселення ООН, національні переписи у 2020 – 2021 рр. були заплановані у 150 країнах світу. Фонд ООН в області народонаселення. Технічний обзор: проведення переписи населення в умовах пандемії COVID-19 [Електронний ресурс]. URL: https://www.unfpa.org/sites/default/files/resource-pdf/Census_COVID19_digital_RUS.pdf

² Там само.

важливу інформацію щодо соціально-демографічного складу населення і умов життя, яку не можна отримати з інших джерел. Зокрема, це дані щодо:

1. Мовної компетентності населення. За цією характеристикою за останні 20 років у складі населення України відбулися найбільші зрушення – через збільшення частки україномовних осіб (або білінгв) в молодих вікових групах, збільшення в них частки осіб, які володіють іноземними мовами тощо. Визначення поточних мовних навичок і рівня володіння іноземними мовами є передумовою для формування обґрунтованої освітньої, гуманітарної, інформаційної та етнічної політики, а об'єктивні дані щодо мовних переважень дозволять ефективно вирішувати питання регіональної ролі мов меншин без політичних спекуляцій.

2. Етнічного складу населення. Чинне законодавство не передбачає визначення етнічної приналежності в документах, що засвідчують особу, і така приналежність значною мірою визначається через самоідентифікацію. Відтак, вирішення завдання щодо визначення етнічного складу населення України (у тому числі у регіональному розрізі) дозволить оперувати об'єктивними даними у розбудові міжнародних відносин, при реалізації міграційної політики, при вирішенні чутливих внутрішніх культурних і мовних питань.

3. Складу і стану житлового фонду. Дані вітчизняної статистики щодо житлового фонду є розрізненими і фрагментарними. Розробка будь-яких програм у сфері житлової політики натикається на брак об'єктивної і суцільної інформації щодо її об'єктів. Без такої неможливо вирішувати питання підвищення доступності житла, оновлення житлового фонду, формування ефективного власника і впровадження енергозберігаючих технологій на рівні побутового споживання, реалізації цінової політики на ринку продажу і оренди житла.

4. Перерозподілу трудових ресурсів внаслідок міграції. Обсяги і напрями стаціонарної міграції є традиційно невід'ємними аспектами збору даних при переписі населення. Проте в теперішніх умовах ця інформація набуває особливої актуальності у зв'язку з наявністю великої кількості внутрішньо переміщених осіб (ВПО), соціально-економічна інтеграція яких до місцевих громад є значним викликом через низку обставин: вузька спеціалізація праці у регіоні походження, яка не завжди може знайти застосування на решті території України, неможливість для ВПО скористатися нерухомими активами у регіоні походження для вирішення житлових питань у приймаючих областях, відсутність у таких осіб соціального капіталу в поточному місці проживання тощо. Під час проведення перепису по згаданих питаннях може бути зібрана інформація, що стане основою відповідного напрямку соціальної політики. Не менш важливою є інформація щодо масштабів урбанізації, а також напрямів інших переміщень всередині країни за останні 20 років.

За умови доопрацювання програми перепису населення можна додатково отримати дані щодо:

5. Масштабів, напрямів та економічних наслідків трудової міграції за кордон. Трудова міграція має велике соціально-демографічне і економічне значення для розвитку України, тому збір даних щодо неї під час перепису є унікальною можливістю отримання інформації для формування і реалізації міграційної політики, спрямованої на заохочення трудових мігрантів до повернення, їх реінтеграцію до національного ринку праці, стимулювання використання зароблених ними за кордоном коштів в якості інвестиційного ресурсу, трансформацію набутих українськими працівниками за кордоном соціальних прав на Батьківщину. До того ж, лише перепис може надати відповіді на питання про те, скільки саме громадян України перебувають одночасно за кордоном, і з чим пов'язаний їхній від'їзд, що дозволить зменшити кількість політичних та інформаційних спекуляцій на цю тему.

6. Дітородної активності (про кількість запланованих і народжених дітей, уявлень про ідеальне число дітей у родині і бажаний вік народження дітей для чоловіків і жінок, причини, що перешкоджають мати бажану кількість дітей, число осіб, які не бажають або не можуть мати дітей тощо). Наявність таких даних дозволить проводити науково обґрунтовану та успішну пронаталістську політику, реалізація якої є єдиним способом скорочення темпів старіння населення країни (що є одними з найвищих у Європі) і надійним інструментом запобігання бідності домогосподарств з дітьми. Традиційно політика стимулювання народжуваності є досить вартісною, проте класифікація об'єктів такої політики, проведена на основі даних про репродуктивні наміри населення, дозволить підвищити її ефективність і зробити роль материнства і батьківства більш соціально значущими.

У 2019 р. фахівцями Національного інституту стратегічних досліджень було вивчено Програму пробного перепису населення, затверджену наказом Державної служби статистики України від 21.08.2018 р. № 174 і запропоновано зміни до неї, які б дозволили розширити збір даних щодо міграції та дітородної активності населення, у офіційному зверненні до Державної служби статистики.

У листі-відповіді зазначалося, що під час проведення майбутнього перепису збір даних щодо дітородної активності обмежуватиметься питанням щодо кількості народжених дітей, а питання міграції вивчатиметься лише в контексті стаціонарної міграції. Між тим, необхідність для країн - найбільших донорів і реципієнтів міжнародних мігрантів включення відповідних питань до програм переписів населення неодноразово наголошувалося Міжнародною організацією з міграції (МОМ)³. Збір під час проведення перепису інформації щодо репродуктивної

³ МЕЖДУНАРОДНАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ ПО МИГРАЦИИ. Дополнительный вклад в доклад Генерального секретаря ООН о глобальном договоре о безопасной, упорядоченной и законной миграции: практические обязательства [Електронний ресурс]. URL: https://www.iom.int/sites/default/files/our_work/ODG/GCM/IOM-Actionable-Commitments-RU.pdf
 Европейская Экономическая Комиссия ООН Фонд ООН в области народонаселения. Статистика международной миграции Практическое руководство для стран Восточной Европы и Центральной Азии [Електронний ресурс]. URL:

активності населення також є абсолютно необхідним кроком для подальшого формування підґрунтя для забезпечення демографічної і трудоворесурсної безпеки, адже останні національні дослідження із згаданого питання проводилися у 2008 – 2009 рр., після чого суттєво змінилися і дітородні орієнтації, і зміст пронаталістської та соціальної політики. Включення додаткових модулів щодо міграції та дітородних орієнтацій населення до Програми перепису дозволить звернутися до міжнародних організацій, що опікуються відповідними питаннями (МОМ та Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ)), по технічну і фінансову допомогу в організації та проведенні Всеукраїнського перепису населення.

Додатковим способом здешевлення перепису для Державного бюджету може бути розробка, запуск і популяризація on-line платформи, що дозволить домогосподарствам з високими рівнями цифрової грамотності та соціальної відповідальності надати дані, що збираються під час перепису, через заповнення on-line відповідних інформаційних форм за спеціально розробленою інструкцією без участі переписників.

Зазначене визначає необхідність рекомендувати:

Кабінету міністрів України

1. Визначити спеціальною постановою терміни проведення Всеукраїнського перепису населення (2020 –2021 рр.), обсяги його фінансування, а також затвердити план заходів з підготовки до нього з врахуванням епідеміологічної ситуації.
2. Провести з міжнародними партнерами (МОМ та ЮНІСЕФ) переговори щодо можливості отримання від них фінансової та організаційно-технічної допомоги для проведення Всеукраїнського перепису населення і укласти відповідні угоди.

Державній службі статистики

1. Провести широкі консультації з представниками міжнародних організацій, наукових установ, аналітичних центрів та органів державної влади щодо змін і доповнень до Програми Всеукраїнського перепису населення. Здійснити офіційний збір пропозицій і винести їх на обговорення між зацікавленими сторонами.
2. Затвердити оновлену Програму Всеукраїнського перепису населення, сформовану згідно з висловленими представниками міжнародних організацій, наукових установ, аналітичних центрів та органів державної влади та підтриманими зацікавленими сторонами пропозиціями.

Міністерству цифрової трансформації

Організувати створення on-line платформи для проведення перепису, розробити та подати на затвердження Кабінету міністрів план заходів щодо її просування та заохочення населення до самостійного розміщення на ній даних переписних форм.

Додаток

Пропозиції фахівців Національного інституту стратегічних досліджень щодо внесення змін до Програми перепису населення

Сучасні демографічні реалії та особливості соціально-економічної ситуації в країні обумовлюють необхідність охоплення Всеукраїнським переписом населення ширшого спектру питань, пов'язаних з дітородною активністю населення та міграцією.

Пропонується внесення наступних змін до розділів Програми **Міграція** та **Дітородна активність**:

1. Для розширення уявлення про міграцію питання 5 для осіб, які є громадянами України, варто розширити підпитанням: «Ви є громадянином від народження чи стали в результаті процедури набуття громадянства?»

2. У питанні 12.1, що визначає єдину причину переїзду – вимушену міграцію, потрібно здійснити розширення переліку можливих причин наступними: навчання, робота, возз'єднання сім'ї або разом з сім'єю, пошук більш комфортного місця проживання.

3. Запитання 12.5 варто обмежити періодом після 2001 р., виключивши з нього 1990-ті роки.

4. З метою розширення уявлення про міграцію населення України варто внести питання щодо кількості змін місця проживання особи після 2001 р. Якщо особа змінила місця постійного проживання менш, ніж за рік (2 роки) до дати проведення перепису, додаткову інформацію про міграційні переміщення могло б дати запитання про місце її проживання 5 років (10 років) тому та причини тогочасних переїздів.

5. Для отримання інформації щодо найбільш популярних видів міграції українців – циркулярної та маятникової міграції анкету перепису варто доповнити запитаннями щодо досвіду не лише тривалої (понад 12 місяців, запитання 12.5), а й короткотермінової міграції, а також тимчасово відсутніх членів домогосподарства. У зв'язку з цим доцільно поставити запитання, чи працювала особа упродовж останнього року, який передував даті перепису населення, за межами свого населеного пункту. Якщо «так», то де (регіон, район, населений пункт, інша країна), та якою була модель переміщень (щоденне повернення додому, повернення на вихідні, повернення кожні 2 тижні, після місяця роботи, після 3 місяців роботи). Щодо тимчасово відсутніх членів домогосподарства необхідно з'ясувати місця їх перебування на момент перепису (регіон, район, населений пункт, інша країна), тривалість відсутності та її причини.

5. Додати у питанні 12.6 для респондентів, які відповіли «так», підпитання: «Куди Ви плануєте здійснити переїзд (регіон, район, населений пункт, інша

країна)?»

6. Надати розділу 13 назву «Дітородна активність» і включити до нього такі питання:

«13.2 Скільки дітей Ви хотіли б мати у випадку, якщо для цього не існувало жодних перепон?»

«13.3 Скільки дітей усього протягом життя (разом з наявними) Ви плануєте народити?»

«13.4 Якою Ви вважаєте ідеальну кількість дітей у сім'ї?»

Для респондентів, у яких відповіді на питання 13.2 та 13.3 не співпадають.

«13.5 Назвіть головну перепону, що не дозволяє Вам народити бажану кількість дітей:

- відсутність матеріального доходу, що дозволив би їх гідно забезпечувати;
- житлові умови, що не відповідають інтересам сім'ї з такою кількістю дітей

(або скрутні житлові умови);

- складність поєднання батьківських та професійних обов'язків;
- проблеми зі здоров'ям;
- значна завантаженість виконанням домашніх обов'язків.»